

ДОСТУПНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено принцип доступності як засадничий принцип загальнообов'язкового державного соціального страхування. Відмічається, що соціально-страхові принципи по суті є ключовими орієнтирами для нормотворчої діяльності з формування новітньої системи соціального захисту населення України. Зазначається, що чим повніше вони будуть ураховані та більш вдало адаптовані до запитів дійсності, тим надійніше й ефективніше така система функціонуватиме.

Ключові слова: принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування, доступність, соціальні послуги, матеріальне забезпечення, захист населення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Категорія «принцип» є фундаментом системи, що становить узагальнення й поширення відповідного положення на всі явища тієї сфери, з якої цей принцип абстраговано. Розвинене суспільство передбачає цілісну юридичну надбудову, сформовану на передових засадах правової організації суспільного життя людей та їх соціальних інституцій. Ці засади знаходять своє вираження насамперед у праві й перш за все у його принципах, які є своєрідною передавальною ланкою між економічним базисом соціуму і його юридичною надбудовою, системою нормативного регулювання. Вони об'єктивно зумовлені характером суспільних відносин, економічною й політичною структурою суспільства й відбивають об'єктивні закономірності суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичним підґрунтям цієї статті є наукові праці таких учених, як В. М. Андріїв, В. О. Гончаров, І. М. Жаровська, І. О. Ільїн, О. А. Коваль, А. М. Колодій, О. І. Процевський, С. М. Прилипо, О. М. Ярошенко та ін. Однак незважаючи на їх відчутні здобутки, дослідження принципу доступності як важливого принципу загальнообов'язкового державного соціального страхування ще не проводилось.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням цієї статті є ретельне дослідження принципу доступності як засадничого принципу загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. А. М. Колодій принципами права називає відправні ідеї існування права, що виражають найважливіші закономірності й підвалини конкрет-

ного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять головні його риси, вирізняючись універсальністю, вищою імперативністю й загальнозначущістю, відповідають об'єктивній потребі побудови і зміцнення того чи іншого суспільного ладу [1, с. 27].

О. А. Коваль виокремлює такі відмінності принципів права порівняно зі звичайними правовими нормами: а) вони здійснюють універсальне й узагальнене закріплення основних засад суспільного ладу; б) забезпечують одностайне формулювання норм права, їх вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання та інші види правового впливу; в) принципи права володіють вищою імперативністю й безумовністю; г) мають змогу самостійно впливати на суспільні відносини [2, с. 49].

Правові принципи не тільки визначають зміст конкретних норм права, а й, будучи їх складниками, безпосередньо впорядковують суспільні відносини.

Значення принципів у праві полягає в тому, що вони: а) володіють властивістю вищої імперативності, універсальності, загальнозначимості, є стійкими і стабільнішими протягом невизначено тривалого часу; б) спрямовують розвиток і функціонування всієї правової системи; в) зумовлюють напрями правотворчої, правозастосовної та іншої юридичної діяльності; г) виступають найважливішим критерієм законності дій громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права; д) сприяють подоланню прогалин у праві; е) впливають на рівень правосвідомості в суспільстві [3, с. 198].

У Філадельфійській декларації МОП виокремлено принципи соціальної політики держави: а) праця не є товаром; б) свобода слова та свобода об'єднань; в) злидні в будь-якому місці є загрозою для загального добробуту; г) всі люди, незалежно від раси, віри і статі, мають право на матеріальний добробут і духовний розвиток в умовах свободи й поваги, гідності, економічної стійкості й рівних можливостей.

Принципами права соціального забезпечення є керівні положення, що віддзеркалюють сутність, найважливіші особливості й загальну спрямованість норм права соціального забезпечення, а також стратегічні напрями політики в цій царині.

В. О. Гончаров аргументовано доводить, що принципи відіграють важливу роль у становленні й розвитку соціального забезпечення: а) вони служать засадами об'єднання окремих правових норм у єдину логічну систему; б) дозволяють вирізнити специфічні ознаки відповідної галузі; в) дають можливість ретельно і змістовно усвідомити зміст конкретної норми, що стосується соціального забезпечення, й визначити загальну спрямованість і головні тенденції його розвитку; г) допомагають правильно розуміти сутність законодавства про соціальне забезпечення та його взаємозв'язок з економікою, соціальною політикою держави, правосвідомістю громадян; д) виступають підґрунтям для здійснення тлумачення правових норм, особливо у випадках, коли нормативні акти містять протиріччя [4, с. 40].

І. М. Сирота, спираючись на чинні галузеві нормативні акти, пропонує систему принципів права соціального забезпечення, яка охоплює:

- соціальне забезпечення на умовах обов'язкового страхування всіх працівників;
- багатоманітність форм і видів соціального забезпечення застрахованих працівників;
- диференціацію умов і форм соціального забезпечення залежно від характеру і тривалості трудової діяльності й розміру страхових внесків;

- забезпечення пенсіями й допомогами на рівні прожиткового мінімуму;
- здійснення соціального забезпечення за рахунок коштів державних і недержавних страхових фондів;
- здійснення соціального забезпечення органами державного управління;
- охорону й захист права та законних інтересів громадян на соціальне забезпечення [5, с. 77, 78].

Під принципами правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування слід розуміти об'єктивно зумовлені й розроблені з урахуванням наукових досягнень керівні правові засади реалізації цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення, що визначають її загальну спрямованість, зміст і характерні особливості. При цьому треба врахувати, що всі інститути права соціального забезпечення пронизані галузевими принципами, що забезпечують нерозривний зв'язок відповідного інституту з галуззю загалом та іншими правовими інститутами зокрема.

Однак для існуючої царини соціального страхування багато в чому залишаються характерними принципи соціального забезпечення радянського типу, з чим, до речі, пов'язані найхарактерніші недоліки національної соціально-страхової системи захисту населення. Їх усунення й перехід до побудови останньої на дійсно належних страхових принципах і є магістральним напрямом реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Під час реформування національної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування необхідно вирішити такі основні завдання:

- завершити формування законодавчої бази;
- запровадити загальнообов'язкове державне медичне страхування;
- забезпечити поєднання особистої відповідальності кожної застрахованої особи й солідарності всіх застрахованих осіб у питанні формування й витрачання страхових коштів;
- розробити й запровадити економіко-правовий механізм, який дозволив би заінтересувати працівників і роботодавців у зниженні страхових ризиків;
- гарантувати надання мінімальних страхових виплат на рівні, не нижче прожиткового мінімуму, встановленого законом, з поступовим їх підвищенням;
- опрацювати і втілити в життя механізм щорічного реального зростання розміру матеріального забезпечення;
- посилити диференціацію умов і розмірів матеріального забезпечення й соціальних послуг, що надаються застрахованим особам;
- вирішити питання про розширення й удосконалення бази для нарахування страхових внесків й окреслити коло їх платників, у тому числі за рахунок легалізації доходів;
- провести чітку диференціацію страхових тарифів у межах окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- забезпечити всю повноту відповідальності кожного із страхових фондів за фінансову ситуацію в окремому виді досліджуваного соціального страхування;
- поєднати скорочення пільг по сплаті страхових внесків із передбаченням у видатках Державного бюджету України коштів на їх компенсацію;

- оптимізувати співвідношення рівня страхових внесків і страхових виплат;
- посилити відповідальність за спрямування коштів цільових страхових фондів на фінансування виплат не страхового характеру;
- підвищити ефективність адміністрування витрат.

Проте із набранням ринковою економікою темпів розвитку, з докорінним оновленням законодавства принципи правового загальнообов'язкового державного соціального страхування поступово набувають своєї нової форми і змісту. У них відбивається міра спрямованості держави на допомогу своїм громадянам, прагнення до гуманності і співчуття. Ці принципи знайшли легальне закріплення у чинному законодавстві України, що загалом є ознакою достатньої розвиненості й досконалості правової системи держави.

Вважаємо, що вибір принципів правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування не може бути довільним, як це має місце в чинному вітчизняному законодавстві, позаяк їх види й характер визначаються природою цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення. Відповідна система повинна бути розроблена в такий спосіб, щоб вона могла відповідати перспективним вимогам ринкової економіки. Соціально-страхові принципи по суті є ключовими орієнтирами для нормотворчої діяльності з формування новітньої системи соціального захисту населення України. І чим повніше вони будуть ураховані, чим більш вдало адаптовані до запитів дійсності, тим надійніше й ефективніше така система буде функціонувати.

Однією з необхідних умов формування й життєдіяльності будь-якого демократичного суспільства є доступність права загалом та окремих прав зокрема. І. М. Жаровська таку доступність тлумачить як складну, комплексну й системну правову конструкцію, за допомогою якої реалізується система організаційно-правових та інших заходів органів державної влади, інших учасників суспільних відносин, що стосуються створення належних умов користування кожною особою правом, у тому числі і здатністю розуміти і свідомо пізнавати правові вимоги, використовувати закріплені за нею права й виконувати покладені на неї обов'язки з метою підвищення рівня свого культурно-правового розвитку [6, с. 68]. Доступність права на рівні суб'єктивному виступає одним із фундаментальних прав людини, а на рівні декларативному – одним із пріоритетів державної політики.

Як наголошує І. О. Ільїн, народу необхідно й належить знати закони своєї країни, оскільки це входить до складу правового життя. Нехтуючи об'єктивним змістом і об'єктивними знаннями права, людина позбавляє себе тієї основи, на якій можливе правове життя. За таких умов вона не має ніяких теоретичних і життєвих мотивів для того щоб сперечатися про право чи безправність, апелювати до суду, наполягати на своїх правах тощо [7, с. 37]. На сучасному етапі оптимізація механізмів поширення знань про права й обов'язки людини – одне з пріоритетних завдань держави. Базовими умовами такого процесу є: а) удосконалення системи поширення правових знань; б) забезпечення доступу засобів масової інформації до правової інформації й формування в населення інтересу до неї; в) забезпечення кваліфікованого висвітлення правових питань у засобах масової інформації; г) гарантування доступу до правової інформації для всіх категорій громадян; д) створення сприятливих умов для розвитку ринку інформаційних послуг у сфері права.

Доступність загальнообов'язкового державного соціального страхування полягає в тому, що у фактичному складі, на підставі якого виникають відповідні правовідносини, основне місце займає юридичний факт – факт-стан бути застрахованим. Дійсно, право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття або на соціальні послуги мають застраховані особи. Члени особистого селянського й фермерського господарства, якщо вони не є найманими працівниками, громадяни України, які працюють за її межами, й не застраховані в системі соціального страхування на випадок безробіття в країні, в якій вони перебувають, мають право на матеріальне забезпечення теж за умови сплати страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Однак для виникнення правовідносин з надання матеріального забезпечення або соціальних послуг конкретній особі цього недостатньо. Як наслідок К. С. Батигін вирізняє дві групи юридичних фактів: а) з якими пов'язується виникнення у працівника правомочності на отримання забезпечення по конкретному випадку, і б) з якими пов'язана реалізація цієї правомочності. Тут головну роль відіграють волевиявлення працівника й рішення органу, що призначає матеріальне забезпечення [8, с. 18].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Про доступність загальнообов'язкового державного соціального страхування свідчить і порядок призначення окремих видів матеріального забезпечення. Прикладом, заява про призначення пенсії непрацюючим громадянам і членам їх сімей подається заявником особисто або через представника безпосередньо до органу, який призначає пенсію, за місцем проживання (реєстрації) або законним представником за місцем проживання (реєстрації) заявника. Якщо особа, якій призначається пенсія, є неповнолітньою або недієздатною, заява подається батьками або опікунами (піклувальниками) за місцем їх проживання (реєстрації). Заява про призначення пенсії працюючим громадянам і членам їх сім'ї у зв'язку із втратою годувальника подається членом його сім'ї до управління Пенсійного фонду України в районах, містах і районах у містах через уповноважену посадову особу підприємства. За бажанням особи така заява може бути подана особисто за місцем проживання (реєстрації). Звернення за призначенням пенсії за віком може здійснюватися в будь-який час після виникнення права на останню, але не раніше ніж за місяць до досягнення пенсійного віку. Пенсії за віком і за інвалідністю призначаються незалежно від того, припинена робота на час звернення за пенсією чи продовжується [9]. Відповідно до ст. 45 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [10] пенсія нараховується з дня подачі заяви, крім випадків, коли вона призначається з більш раннього строку: а) за віком – з дня, що настає за днем досягнення пенсійного віку, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення особою пенсійного віку; б) за інвалідністю – з дня встановлення інвалідності, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня встановлення інвалідності; в) у зв'язку із втратою годувальника – з дня, що настає за днем смерті годувальника, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло протягом 12 місяців з дня смерті годувальника.

Таким чином, доступність загальнообов'язкового державного соціального страхування полягає в тому, що у фактичному складі, на підставі якого виникають відповідні правовідносини, визначальне місце займає юридичний факт – факт-стан бути

застрахованим. Про доступність свідчить також і порядок призначення окремих видів матеріального забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодій А. М. Принципи права України : монографія / А. М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 206 с.
2. Коваль О. А. Принципи процесуального права та їх втілення в законодавчій регламентації діяльності міліції України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / О. А. Коваль ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2005. – 198 с.
3. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
4. Гончаров В. О. Соціальне обслуговування як організаційно-правова форма соціального забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 – трудове право та право соціального забезпечення / В. О. Гончаров ; ІДП НАН України. – К., 2011. – 199 с.
5. Сирота І. М. Право соціального обслуговування в Україні : учебник / І. М. Сирота. – [изд. 6-е.]. – Харків : Одіссей, 2006. – 432 с.
6. Жаровська І. М. Доступність права: теоретико-правові проблеми : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / І. М. Жаровська ; ІДП НАН України. – К., 2005. – 204 с.
7. Ильин И. А. О сущности правосознания : монография / И. А. Ильин. – М. : Рагозъ, 1993. – 243 с.
8. Батыгин К. С. Пособие по государственному социальному страхованию: Законодательство и комментарий / К. С. Батыгин, Г. С. Симоненко. – М. : Профсоюзы и экономика, 1992. – 304 с.
9. Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : постанова правл. Пенс. фонду України від 25.11.2005 р. №22-1 // Офіц. вісн. України. – 2005. – №52. – Ст. 3383.
10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. №1058-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №49-51. – Ст. 376.

REFERENCES

1. Kolodii A. M. *Pryntsypy prava Ukrainy* (Principles of law of Ukraine) : *monohr.* / A. M. Kolodii, K.: Yurinkom Inter, 1998, p. 206.
2. Koval O. A. *Pryntsypy protsesualnoho prava ta yikh vtilennia v zakonodavchii rehlementatsii diialnosti militsii Ukrainy* (The principles of procedural law and its implementation in the legal regulation of militia activity in Ukraine) : *dys., kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01* / O. A. Koval ; Kyiv, nats. un-t vnutr. Sprav, K., 2005, p. 198.
3. *Zahalna teoriia derzhavy i prava* (General theory of state and law: textbook) : *pidruch.* ; za red. M. V. Tsvika, O. V. Petryshyna. – Kh. : *Pravo*, 2009, p. 584.
4. Honcharov V. O. *Sotsialne obsluhovuvannia yak orhanizatsiino-pravova forma sotsialnoho zabezpechennia* (Social services as a legal form of social security) : *dys., kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.05* / V. O. Honcharov; IDP NAN Ukrainy. –K., 2011, p. 199.
5. Sirota I. M. *Pravo social'nogo obespecheniya v Ukraine* (Social security Law in Ukraine) : *uchebnik* [izd. 6-e.] / I. M. Sirota. – Har'kov : Odissey, 2006, p. 432.

6. Zharovska I. M. *Dostupnist prava: teoretyko-pravovi problemy* (Law availability: theoretical and legal issues) : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 / I. M. Zharovska, IDP NAN Ukrainy. – K., 2005, pp. 204.
7. Il'in I. A. *O sushhnosti pravosoznaniya* (The essence of legal conscience) : monogr. / I. A. Il'in. – M. : Ragog, 1993, p. 243.
8. Batygin K. S. *Posobie po gosudarstvennomu sotsial'nomu strakhovaniyu: Zakonodatel'stvo i kommentarij* (Manual on state social insurance: legislation and comment) / K. S. Batygin, G. S. Simonenko. – M. : Profsoyuzy i ehkonomika, 1992, p. 304.
9. Pro zatverdzhennia Poriadku podannia ta oformlennia dokumentiv dlia pryznachennia (pererakhunku) pensii vidpovidno do Zakonu Ukrainy Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia : post. pravlinnia Pensiinoho fondu Ukrainy vid 25.11.2005, No. 22–1 (On approval of the order of submission and execution of documents for award (conversion) pension under the Law of Ukraine «On Statutory National Pension Insurance»: act of the Pension Fund of Ukraine dated by 25.11.2005, №22–1) // *Ofits. visn. Ukrainy*, 2005, No. 52, pp. 3383.
10. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 09.07.2003, No 1058-IV (On Statutory National Pension Insurance: the Law of Ukraine dated by 09.07.2003, No 1058-IV) // *Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy*, 2003, No 49–51, p. 376.

МОСКАЛЕНКО О. В.

ДОСТУПНОСТЬ КАК ПРИНЦИП ОБЩЕОБЯЗАТЕЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследован принцип доступности как основополагающий принцип общеобязательного государственного социального страхования. Отмечается, что социально-страховые принципы по сути являются ключевыми ориентирами для нормотворческой деятельности по формированию новой системы социальной защиты населения Украины. Отмечается, что чем полнее они будут учтены и более удачно адаптированы к запросам действительности, тем надежнее и эффективнее такая система будет функционировать.

Ключевые слова: принципы общеобязательного государственного социального страхования, доступность, социальные услуги, материальное обеспечение, защита населения.

MOSKALENKO O. V.

FACILITY AS A PRINCIPLE OF COMPULSORY STATE OF SOCIAL INSURANCE IN UKRAINE

Problem setting. *The category of «principle» is the foundation of the system, which is the compilation and dissemination of appropriate provisions in all phenomena of the area from which this principle in the abstract. Developed society involves complex legal superstructure formed on the advanced principles of the legal organization of the social life of people and their social institutions. These principles find expression primarily in law and especially in its principles, which are a kind of conduit between the economic basis of society and its legal superstructure, the regulatory system. They are objectively determined by the nature of social relations, economic and political structure of society and reflect the objective laws of social development.*

Analysis of recent researches and publications. *The theoretical basis of this article served as scientific works of scholars such as C. Andreev, C. Goncharov, I. Gerovska, O. Koval, A. Kolody, B. Mrozewski, S. Prylypko, O. Yaroshenko, etc. However, despite considerable achievements, the study of the principle of accessibility as an important principle of compulsory state social insurance has not been carried out.*

Target of research. *The purpose of this article is a thorough study of the principle of accessibility as a fundamental principle of compulsory state social insurance.*

Article's main body. *Legal principles not only determine the content of specific rules of law, but, as their constituent parts, directly regulate social relations. Under the principles of legal regulation of compulsory state social insurance should be understood objectively determined and designed in scientific achievements senior legal basis for the implementation of this organizational-legal forms of social security, which determine its General direction, content and characteristics. It should be noted that all of the institutions of social welfare permeated the industry principles to ensure the inextricable link of the respective Institute and the industry in General and other legal institutions in particular.*

Conclusions and prospects for the development. *Thus, the article deals with the principle of facility as a fundamental principle of compulsory state social insurance. It is noted that social insurance principles are essentially guidelines for norm-setting activities with the formation of a new system of social protection of population of Ukraine. It is noted that more fully they will be taken into account and more successfully adapted to the demands of reality, there are more reliable and efficient such a system will be operate.*

Key words: *principles of compulsory state social insurance, facility, social services, material security, protection of the population.*

Москаленко О. В. Доступність як принцип загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Москаленко // Право та інноваційне суспільство : електронне видання. – 2014. – Вип. 2. – Режим доступу: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Moskalenko.pdf>